

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap

Advent 2024

Vieren, maar hoe?

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap

29^e jaargang nr. 1, Advent 2024

Inhoud

Thema: Vieren, maar hoe?

Jaarfeesten vieren in Rusland	1
Kerst onder de brug	3
Een bijzondere jubileumviering	4
Advent in Kiev rikt naar cacao	7

Kersttijd

Aanschouwen van de zon te middernacht	9
--	---

Op de groei – opvoeding

Jaarfeesten vieren	13
--------------------	----

Onder de zon – jongeren

Kerstspel project door jongeren	16
---------------------------------	----

Kennismakingsinterview

Twee werelden verbinden	18
-------------------------	----

Boeken

Ansichtkaart uit een ver land	21
-------------------------------	----

Uit ons bewindsgebied

De gemeenten en hun geestelijken	22
Landelijke Raad	23

Internationaal

Internationale Muziekconferentie	24
Een goudmijn voor de cultus	25
Over de grenzen	26

Allerlei

Aankondigingen	28
Gestorvenen	30
Colofon	33

*Illustratie vooromslag: Detail uit het fresco
'De droom van Joachim', Giotto (ca. 1305),
Scrovegni kapel Padua*

Van de redactie

Vieren, maar hoe? Ooit leek het vanzelfsprekend wat je viert, wanneer en hoe je dat dan doet. Maar tradities, culturele en religieuze achtergronden, jaarfeesten staan steeds minder op de voorgrond; zij zijn voor veel mensen in West Europa niet meer zo bepalend als zij ooit waren. Je kunt dat ervaren als een versobering, een verlies zelfs. Maar het geeft ook de mogelijkheid de gedenkwaardigheden van het jaar op een eigen manier passend gestalte te geven, te herdenken, te vieren. Het is een proces waarin je het ene loslaat om je met het andere – al zoekend – te kunnen verbinden.

Kan 'In beweging' hierbij een steun zijn? Zeker! Het is geen toeval dat juist nu zoveel artikelen 'over de grens' zijn geschreven. Zo vertelt een geestelijke in Moskou hoe het vieren van jaarfeesten in Rusland is gegroeid nadat het 70 jaar lang praktisch was verboden. In Kiev is het niet alleen de vraag hoe een feest ruikt, maar ook welk woord je aan de wereld wilt schenken. Naast Oost-Europa komen ook Israël en Zuid Amerika aan bod. En in de rubriek 'Op de groei' beschrijven vier lezers een feestervaring die ze niet gauw zullen vergeten. Kortom, veel kiemen voor inspiratie.

Thom Kloes

Thema: Vieren, maar hoe?

In het zonnejaar rijgen de christelijke jaarfeesten zich aaneen tot een glanzende ketting vol kleurige kralen: vanaf de eerste Advent, met daarin het Sint Nicolaas feest, tot aan het Michaëlsfeest en het herfstfeest van Sint Maarten. Feest is het niet vanzelf, dat wordt het pas wanneer mensen dat willen en gaan doen. Maar hoe doe je dat in een land waarin religie in de Sovjettijd zo lang was verboden en de huidige christelijke cultuur zo verweven is geraakt met de politieke situatie? Of wanneer in Zuid Amerika vlakbij de kerk de daklozen een zo weinig feestelijk bestaan hebben? En hoe als het oorlog is? U leest het in de aangrijpende bijdragen vanuit Israël en Oekraïne. Laat het themagedeelte in dit adventnummer u inspireren om met hart en ziel te vieren wat er te vieren valt!

Jaarfeesten vieren in Rusland

door Anna Geyer (geestelijke in de gemeente Moskou)

Rusland heeft een bijzonder lot met betrekking tot religie. Meer dan zeventig jaar lang werd religie in Sovjet Rusland zo goed als verboden.

Sommige feesten kennen geen traditie bij ons, bijvoorbeeld Advent: dit woord bestaat niet in de Russische taal. We proberen het in de antroposofische instellingen tot leven te wekken. In de Christengemeenschap in Moskou wordt ieder jaar een advent-bazar en een adventstuin gehouden, sinds twee jaar georganiseerd door onze jeugd. Daardoor wordt dit feest heel levendig. Ook Kerstmis wordt niet groot gevierd. Dit feest wordt tegenwoordig alleen kerkelijk gevierd. In plaats daarvan vieren we Nieuwjaar zoals elders Kerstmis met familiebezoek, sparrenboom, geschenken en goed eten.

Maar wat gebleven is, is Pasen. Pasen, het grootste religieuze feest in Rusland. Zelfs tijdens de hele Sovjetperiode is het niet kapotgemaakt. Ik weet nog dat ik als kind met de hele familie samenkwam aan tafel, nadat we naar de begraafplaats waren gegaan. Er waren altijd Paaseieren, brood en andere Paasgerechten.

In de herfst, wanneer wij het Michaëlsfeest vieren, worden in Rusland verschillende feesten gevierd ter ere van Maria. Steeds opnieuw stel ik mijzelf de vraag: Maria en Michaël – wat hebben zij met elkaar gemeen? Hoe horen zij bij elkaar? Wat is een vrouwelijke manier om moed te tonen?

Kalenderverschillen

Rusland is een christelijk land, maar christendom is hier bijna alleen maar Russisch orthodox. Er zijn hier niet zoals in Europa meerdere kerkgenootschappen, waardoor een min of meer gezonde concurrentie ontstaat. Nee, de orthodoxe kerk regeert over Rusland als de enige koningin. De staat is met deze kerk zeer verbonden; daardoor krijgt ze een voorkeursbehandeling. Maar de staat kan deze behandeling niet alleen aan de orthodoxe kerk geven, maar doet dat aan alle religieuze organisaties. Dat komt dan ook ons ten goede...

De kalender van de Russisch orthodoxe kerk is dertien dagen later dan die van andere landen. Zo wordt bijvoorbeeld Kerstmis gevierd van 6 op 7 januari. Nog moeilijker is het met Pasen. Daar kan het verschil soms wel vijf weken duren, zoals bijvoorbeeld dit jaar het geval was. Vaak is het zo dat we in de Christengemeenschap al Pasen vieren, terwijl de mensen om ons heen nog in de Lijdenstijd vasten. Wanneer Pasen eind maart gevierd wordt, wanneer in Rusland nog sneeuw ligt, is het niet eenvoudig om met kinderen over de lente, de vogels en het nieuwe gras te spreken. Het verheugt mij dat onze Paastijd veertig dagen duurt; dan hebben we toch mogelijkheden om met kinderen op de juiste wijze Pasen te beleven.

Helaas kan niet in iedere gemeente van de Christengemeenschap in Rusland bij ieder feest de mensenwijdingsdienst gevierd worden. Ik probeer om in de meeste van onze negen gemeenten tenminste één keer in een feesttijd de dienst te houden. Maar met Kerstmis gaat dat helaas niet. In de twaalf dagen van de kersttijd kan ik echter toch ongeveer zes gemeenten bezoeken. Het is een grote vreugde om dan ook zo vaak de mogelijkheid te hebben de Kerstdienst voor de kinderen te houden! Daarentegen is het in de Paastijd niet moeilijk om in alle gemeenten de diensten te verzorgen. Onze tijd vraagt heel veel van de mensen en van de gemeenten in Rusland. De mensen hebben weinig kracht; velen hebben depressies. Maar voor mij geeft het altijd hoop dat het belangrijkste feest Pasen is: door het sterven tot opstanding.

*Lichtjesfeest in een Russische gemeente
(links: Anna Geyer)*

Kerst onder de brug van de stadssnelweg

door Andreas Loos, geestelijke in de gemeente Cali (Colombia)

Een deel van de leden uit de gemeente in Cali komt op kerstavond om 20.00 uur naar de kerk om de mensen die op straat leven en die ons afval recyclen te bezoeken. Iemand heeft iets gekookt en neemt een grote pan eten mee. Iemand anders heeft de goed gekoelde agua panela (water-suikerriet) met citroen voorbereid, want het zal rond de 30 graden zijn met Kerstmis.

Van tevoren hebben we iemand gevraagd om ansichtkaarten uit te kiezen en een gebed, een spreuk, iets voor de ziel om erop te schrijven. De kaarten worden met de hand geschreven. Op het moment van uitdelen zetten we dan de naam van de ontvanger erop en een van ons ondertekent de kaart. Zo leren we geleidelijk de mensen die daar onder de brug leven kennen. Een ansichtkaart past in je zak. De meeste mensen willen zichzelf niet belasten met extra dingen. En tot slot hebben we bruine papieren zakken bij ons waar we een waxinelichtje in kunnen doen als iemand dat wil. De sfeer verandert als het licht van een kaars door de duisternis breekt - zelfs onder de brug van de stadssnelweg. We zullen maar met z'n drieën of vieren zijn, om daar niet al te zelfverzekerd over te komen.

Het is een speciale avond waarop iedereen graag met zijn familie wil zijn. Het wordt dan ook een rustige avond, waarop we het leed delen van degenen die, om wat voor reden dan ook, niet bij hun dierbaren kunnen zijn. Misschien zal de een of de ander ons iets van zijn of haar verhaal vertellen; misschien zal iemand vragen waarom we die avond op pad gaan; misschien zal iemand ons vragen om hem of haar (innerlijk) mee te nemen naar het altaar ... We zullen kleine inkijkjes krijgen in de meest uiteenlopende levensverhalen. En dan zullen ze allemaal 'aanwezig' zijn, wanneer we in de kerk in Cali om middernacht de eerste mensenwijdingsdienst in de Kerstnacht vieren. Wij hebben ons licht de straat op gedragen, maar dan zal 'hun' licht de kerk vullen. En we zullen ons wellicht afvragen waar het licht deze dagen geboren wordt ...

Venster van de kerk in Cali

Een bijzonder jubileumfeest

door Ilse Wellershoff-Schuur, geestelijke in de gemeente Oldenburg (D)

Medio oktober 2023 vierde de Duitse vereniging 'Tor zur Welt', een vereniging tot bevordering van de ontmoetingsplek Sha'ar laAdam - Bab l'il Insan in Galilea, haar 25e verjaardag. Destijds was het een handjevol jongeren, de meesten uit de Oldenburgse jeugdgroep, die na hun tweede zomerkamp samen met mensen uit kibboets Harduf en het naburige bedoeïenendorp Sawaed-El Khomeira op het idee kwamen om midden in Galilea een plek te creëren waar de culturen en religies van die omgeving en van de hele wereld elkaar kunnen ontmoeten. De vereniging werd opgericht door dertien mensen in het priesterseminarie – de enige geestelijke destijds was Rolf Herzog. Intussen zijn nog vier van ons ook priester geworden.

Het jubileumfeest zou plaatsvinden in Oldenburg, waar het allemaal begon, en had reeds een lange aanloop: een toneelstuk vanuit Harduf, rapportages, workshops, uitwisseling van ervaringen, een speurtocht met gezinnen (er zijn nu veel kinderen ...) en natuurlijk een feestavond met een oosters buffet, muziek en dans. Het HaMila Theater (dat door onze medeoprichters Ya'akov en Miriam Arnan wordt gerund) was uitgenodigd voor de Michaëlbijeenkomst in het Goetheanum, dus er werd vooraf een tournee mogelijk. Daarnaast was de tweejaarlijkse Vredesoefeningensweek het eerste programmaonderdeel in een culminerende reeks.

Inferno

Tot 3 oktober was ik, Ilse, met deelnemers aan de Vredesoefeningensweek uit verschillende landen op de ontmoetingsplek in Galilea. Toen vlogen Amin en Fatma Sawaed met mij naar Duitsland; enkele Europese deelnemers wilden het land nog wat meer verkennen. De harde kern van de acteurs was op tournee in Zwitserland en reisde vervolgens noordwaarts door Duitsland.

Toen op 7 oktober in Israël het inferno uitbrak, was de toneelgroep in Frankfurt. Aanvankelijk was er weinig bekend, maar het weinigge dat er was, was zeer verontwaardigd en liet niemand onberoerd. Was het überhaupt mogelijk om 'Jerusalem im Weben von Schatten und Licht' op te voeren? Eén van de jonge acteurs brak de ban: in zo'n situatie kun je eigenlijk alleen maar theater doen, misschien als een soort zelftherapie? Ondertussen moesten Europese reizigers het Heilige Land zo snel mogelijk verlaten, terwijl Israëliërs zich zorgen maakten over de terugreis. Bijna iedereen werd direct persoonlijk getroffen door het bloedbad, door de oorlog die volgde, de dreigende catastrofe in Gaza.

Het hele jubileum dan maar annuleren? Nee, wij wilden 25 jaar werk zo goed mogelijk in z'n waarde laten! Ongeveer vijftig gasten ontmoetten elkaar in Oldenburg, waaronder de oprichters van de ontmoetingsplek, leden van de toenmalige Oldenburgse jeugdgroep en andere jeugdkampdeelnemers uit de beginjaren en tien voormalige vrijwilligers uit verschillende jaren, plus veel kinderen en kleinkinderen. Gemiddeld waren het meer jonge mensen die nu onzeker zochten naar een passende manier om te waarderen wat door ons werk was gegroeid.

De ontmoetingsplek *Sha'ar laAdam - Bab l'il Insan* heeft een nieuwe cultuur van menselijk samenzijn gevormd, waarin wantrouwen jegens elkaar niet zo gemakkelijk te verspreiden is. Terwijl iedereen bang was voor 'de anderen', was dat bij ons nooit een vraag, noch op het feest in Duitsland, noch ter plaatse, waar mensen op het platteland van Galilea plotseling niet meer naar naburige dorpen durfden te gaan uit angst vijandig bejegend te worden of openlijk aangevallen. Door de jaren heen is hier wat een jonge Israëlisch-Palestijnse vrouw omschreef als een 'nieuwe familie van gelijken' gegroeid. Dit vertrouwen in elkaar als mensen hebben we vervolgens op verschillende manieren geprobeerd over te brengen en dat begon op het jubileumfeest.

Kinderen van een scheppend principe

De Duitse naam van de vereniging *Poort naar de Wereld* – voor ons een brug naar het worden van wereldburgers – is in het Hebreeuws en Arabisch een *Poort naar het Volk* (Sha'ar laAdam - Bab l'il Insan) geworden, misschien nog beter *Poort naar Mens worden*. Met dit in gedachten probeerden we het jubileum te vieren. Op de eerste avond: het diepzinnige theaterspektakel met verhalen van Yeats, Fry en Solovjov, gedichten van Jiftach Ben-Aharon en veel eigen muziek. De ernst van de zaak werd zo op de gasten van het feest overgebracht. Er is een kracht die dit alles draagt en ordent en gezond maakt. En wij mensen dragen die in ons!

De volgende ochtend vond er een uitwisseling van ideeën en ervaringen plaats die dieper ging dan zonder deze opmaat mogelijk zou zijn geweest. We mogen nooit

vergeten dat in elk van de betrokkenen, of die nu slachtoffer of dader of allebei is, een mens schuilt, een vonk naar het beeld van God. In dit opzicht zijn we allemaal verwanten ... allemaal kinderen van een scheppend principe; ook wanneer we het vergeten, verdringen, verloochenen. Wat betekende deze bijzondere plek voor ieder individueel? Indrukwekkend was het bericht van een islamwetenschapper die vanuit zijn eigen perspectief verslag deed van de veranderingen in het land in de afgelopen decennia, evenals het zeer persoonlijke statement van een van onze 'veteranen', die nu als diplomaat in Duitsland de huidige situatie volgt vanuit het crisisteam van de Bondsregering. Vele anderen vertelden ook hoe hun professionele en privé wegen werden gevormd door het idee dat we allemaal verantwoordelijkheid dragen, dat we iets kunnen doen, of we nu kunstenaar, leraar, therapeut of activist zijn.

Het enige wat we geschrapt hebben was muziek en dans. Hoewel – uiteindelijk waren er enkele ontroerende muzikale bijdragen en hebben we nog lang rond de piano gezeten en liederen gezongen die bij onze stemming pasten. Het was een heel bijzonder feest, en ook al wilden we het anders, het was precies goed zo!

Olijftak met nog onrijpe bessen

Advent in Kiev ruikt naar cacao

door Tatiana Nechytailjo (geestelijke in de gemeente Kiev)

Wat is dat, een jaarfeest? Kinderen houden van feesten en wachten erop. Ze wachten op een verrassing, het avontuur, op iets lekkers, op een geschenk. Het is belangrijk dat we feest vieren samen met anderen en onze ervaringen met elkaar kunnen delen. Dat is gedeelde vreugde. Gedeelde vreugde is net zo belangrijk als gedeeld leed. Hoe doen we dat, jaarfeesten vieren in de Christengemeenschap in Oekraïne?

Voor volwassenen is een feest een mogelijkheid om iets te verdiepen, iets moois te zien, iets nieuws te ontdekken, levenskracht sterk te ervaren, vreugde te schenken, met elkaar te spreken, een geestelijk geschenk te ervaren en een geschenk aan anderen te geven. Een feest in de gemeente is een mengsel van kinderen en volwassenen, van gedeelde vreugde en gedeeld leed. Ook als de vreugde overweldigend is, brengt het leed tegenwoordig bittere nood in al onze jaarfeesten.

Wat is voor mij een feest?

Oorlogsstemming is overal aanwezig. In iedere familie is wel een vriend of een familielid aan het front. In iedere familie zijn er oorlogsslachtoffers. Iedereen in Kiev is dagelijks in gevaar; bijna dagelijks hoort men 's nachts luchtalarm of bombardementen. Dat is een slechte voorwaarde voor een feest. Een leraar van een vijfde klas gaf aan haar kinderen de opdracht: schrijf een kleine tekst met als thema 'Wat is voor mij een feest'. De antwoorden kun je niet zonder tranen lezen. 'Ik wil mijn vader weer zien. Ik wil samen met mijn oma en opa zijn en horen wat ze in hun kindertijd hebben meegemaakt. Helaas is ons buitenhuis verwoest. Ik wil iedere nacht rustig in mijn bed slapen, niet op de gang of in de badkamer. Ik wil zien hoe mijn moeder weer kan lachen. Ik wil weer in mijn klas les krijgen en niet iedere dag naar de bunker gaan. Ik wil geen lawaai horen, daar schrik ik van.'

Geen enkel kind heeft geschreven dat het een geschenk wil hebben of op reis wil gaan, maar: in rust met de familie leven en met elkaar spreken. Dat is de grondslag voor al onze feesten: rust, stilte, geen verrassingen die schrik teweeg kunnen brengen, minder onbekende mensen, het liefst met de familie dichtbij. Dan pas kan een feest mooi en goed zijn.

De vier adventzondagen en Kerstmis zijn de mooiste feesten voor onze kinderen en volwassenen. Sinds mijn uitzending naar Kiev vertel ik van Advent tot Kerstmis een lang verhaal, iedere zondag, in vijf delen. Een grote hulp daarbij waren de verhalen van Georg Dreissig, modern en religieus tegelijkertijd. Maar dit jaar heb ik het ge-

Mijn engel vindt mij!

voel gekregen dat ik iets moet vertellen wat bij onze situatie hoort. Zo is nu mijn nieuwe verhaal in de wereld gekomen: iets wat de kinderen en volwassenen al door de oorlog beleefd hebben, iets over ons. Na het begin van de oorlog zijn er in Kiev maar weinig kinderen en families gebleven die deel uitmaken van de gemeente. Vroeger bleven iedere zondag na de kinderdienst alle families in onze gemeente om bij de warme kachel een verhaal te horen.

Mijn engel vindt mij

Vijf jaar geleden stelde ik mijzelf de vraag: hoe ruikt een feest? Ieder feest heeft een bijzondere geur. Het bezoek van Sint Nikolaas ruikt naar sinaasap-

pels, Kerstmis ruikt naar kaneel en mandarijnen, Pasen naar versgebakken brood. Zo heb ik het idee gekregen om met Advent chocolademelk voor de gemeente te maken. Advent in Kiev ruikt naar cacao. De kinderen wachten het hele jaar op adventsverhalen met cacao. Daarna knutselt ieder kind, samen met de volwassenen, iets voor Kerstmis: een klein geschenk voor de familie. Samen met de ouders maken we in het geheim ook een klein geschenk voor de kinderen.

Op eerste Kerstdag brengt iedereen die in de gemeente komt een symbolisch geschenk mee, begeleid door een woord: een bijzonder woord, dat je aan de wereld wilt schenken. Al deze geschenken worden in een grote mand gelegd. Aan het eind van het Kerstfeest doet iedereen de ogen dicht, neemt uit de mand een pakje en roept: 'Mijn engel vindt mij!' En degene die dit geschenk heeft gemaakt moet deze persoon vinden en het woord persoonlijk aan hem schenken met een wens of verklaring en hem omarmen. Ik heb gezien hoe de deelnemers elkaar omarmen en soms huilen, wanneer ze een woord krijgen dat precies bij hen past.

Natuurlijk hoort een feestelijke tafel met lekkere gerechten tot onze feeststemming. Zonder lekker eten is er in de Oekraïne geen feest. Zo, samen in stilte, in rust, met innerlijke warmte en aandacht kan men ook midden in de oorlog feest vieren. In de afgelopen twee jaar maken we ook traditionele Oekraïense volkskunst. Onze Kerststal bestaat uit traditionele Oekraïense poppen. De muren zijn versierd met uitgesneden afbeeldingen, *Vytynanka* genoemd en onze Kerstboom is versierd met rozen

en sterren die we zelf hebben gemaakt. Dat alles samen schept een betoverende atmosfeer, die rust geeft en ondersteunt.

Bij alle feesten moeten we ermee rekening houden dat we een sluitingstijd hebben: na tien uur 's avonds is er geen verkeer meer mogelijk. We moeten leven met weinig stroom. Als ik chocolademelk wil maken moet ik zorgen voor een butagasstel, want het gebeurt vaak dat er op het beslissende moment geen stroom is. Ook kan er plotseling op een dag geen water uit de kraan komen. Wanneer er een aanval is terwijl we in de gemeente samen zijn moeten onze geestelijke krachten zo sterk zijn, dat de kinderen en hun ouders niet schrikken en rustig blijven ademen. Zo zijn innerlijke diepte en warmte op dit moment onze steun en voeding voor onze ziel.

Muziek maken bij het kerstfeest in de Christengemeenschap Kiev

Kersttijd

Het aanschouwen van de zon te middernacht

door Ernst Terpstra (geestelijke in de gemeente Amsterdam)

In haar boek 'Geborgen in ongeborgenheid' (1) haalt Ellen Huidekoper de ervaring aan van de Brits-Amerikaanse neuroloog Oliver Sacks (1933-2015), die tijdens een voettocht in Noorwegen na een val met een gecompliceerde beenbreuk in het ziekenhuis belandde. Hoewel hem werd verzekerd dat er niets ernstigs aan de hand was, kreeg hij verlamings- en vervreemdingsverschijnselen: hij kon zijn been niet meer als zijn eigen been herkennen. Een hevige angst overviel hem, omdat hij vreesde levenslang als arts en als mens uitgeschakeld te zijn. Hij trad de wanhopige, doodse en duistere stilte van het niets binnen. 'Ik was alles kwijt wat mij houvast gaf; ik was, of ik wilde of niet, de zwarte nacht van de ziel binnen ge-

gaan.' Hij kon alleen maar alles loslaten, passief afwachten, zonder hoop. 'Ik moest stil zijn en afwachten in de duisternis, om die als heilig te gaan ervaren, als Gods duisternis.' Na tien dagen vertoonde zijn been toch onverwacht tekenen van leven. 'Deze verandering voerde mij vanuit een gruwelijke, onuitsprekelijke hel naar iets anders, geheimzinnigs: een nacht die niet meer afschuwelijk donker was, maar stralend met een bovenzinnelijk licht. (→) Ik moest wachten, stil zijn, want Hij wachtte op mij ...'. Uiteindelijk kon hij, na lange revalidatie, zijn vroegere leven weer oppakken.

Deze ervaring van Sacks kwam op mij over als een moderne inwijdingservaring en deed mij denken aan de inwijdingservaringen van leerlingen in de mysteriën, zoals die vanuit de oudheid zijn overgeleverd en die als 'het schouwen van de zon te middernacht' werden aangeduid. Tussen 1906 en 1924 sprak Rudolf Steiner hier in verschillende voordrachten over.

Vredelievende mensengemeenschap

Omdat het overdag niet goed mogelijk is om je geestelijke blik op de zon te richten, liet men de leerlingen in de oude mysteriën in de nacht, door de fysieke aarde heen, naar de zon kijken. Als hun zielen door innerlijke oefeningen en beproevingen voldoende waren voorbereid, konden die uiteindelijk waarnemen hoe de geestelijke zon om middernacht levendig opglansde, door de doorzichtig geworden aarde heen.

Dit gebeurde met de grootste intensiteit en heerlijkheid in het diepst van de winter-tijd, wanneer de uiterlijke zintuigwereld het meest is afgestorven. Voor hun geestelijke blik verscheen de zon dan blauwachtig-violet glanzend achter de aarde en maakte ook in morele zin een diepe indruk. In dat licht werden vervolgens levende gestalten zichtbaar: de engelwezens van de tweede hiërarchie (de openbaarders, wereldkrachten en wereldleiders).

Vanuit deze diepgaande belevenis konden de mysterieleerlingen nog het volgende toekomstvisioen krijgen: zolang de aarde ondoorzichtig is, worden de verschillende gebieden bewoond door mensen met sterk uiteenlopende geloofsovertuigingen, zonder onderlinge verbinding. Maar als de mensen steeds meer door de aarde heen de zon geestelijk beginnen te schouwen, dan zullen die levensovertuigingen zich met elkaar verbinden en zal er op aarde uiteindelijk één grote, samenhangende en vredelievende mensengemeenschap ontstaan.

Geestelijke werking van de zon

In de kustgebieden van West-Europa zijn nog veel plekken te vinden waar de Keltische druïdepriesters hun waarnemingen deden aan de geestelijke zonnewerking.

Het zijn de zogeheten *dolmen* (of *cromlechs*): een aantal grote staande stenen, dicht bij elkaar in een kring, van boven afgesloten door een grote platte, liggende deksteen. In de ruimte onder deze deksteen, die doorgaans ook een grafplaats was, was de druïdepriester of de geschoolde inwijdeling afgesloten van het fysieke zonlicht. Daardoor kon hij des te beter de geestelijke werkingen van de zon waarnemen: de innerlijke zonnekrachten die de aarde doordringen.

Wat hij in deze donkere ruimte waarnam, was elke maand anders van karakter. Zo kon het hele jaarverloop kwalitatief worden waargenomen aan de hand van de geestelijke werkingen van de zonnestraling. De wijsheid die de priester op deze wijze ontving, gebruikte hij om zijn gemeenschap praktisch te dienen. Als in een soort kalender las hij de geheimen van de kosmos af, zodat hij bijvoorbeeld wist wanneer het tijd was om de tarwe of de rogge te zaaien, of wanneer de vruchtbare oaien en runderen gedekt moesten worden.

Er is een zeer oude Keltische inwijdingsplaats in Ierland waar je tot op de dag van vandaag iets kunt beleven van de zon in de diepste duisternis. Het is de grote, ronde grafheuvel Newgrange (uit ca. 3000 v. Chr.), die in het zuidoosten een ingang heeft, met daarachter een smalle, iets oplopende gang. Deze gang eindigt na twintig meter in een koepelvormige ruimte. Door een kleine opening boven de ingang valt rond de kortste dag van het jaar (21 december) het licht van de opkomende zon zó naar binnen dat het gedurende korte tijd de donkere binnenste ruimte van het heiligdom kan verlichten. Het is een indrukwekkende zintuiglijke

Crucuno dolmen bij Plouharnel, Bretagne

ervaring, ook voor mensen van deze tijd. Voor de Keltische ingewijden van destijds ging het echter niet om de zintuiglijke waarneming, maar om het schouwen van het geestelijke licht in de dagen rond de winterzonnewende.

Ook in het esoterische christendom beschouwde en beleefde men door alle eeuwen heen de zon niet slechts als een uiterlijke, fysische realiteit, maar bovenal als een geestelijk wezen. Men vereerde in hem, als een openbaring, het lichaam van het zonnewezen Christus. Men beleefde hoe dit wezen in het voorjaar en de zomer al het kiemende, groeiende en bloeiende leven van de aarde verzorgde, en hoe het in herfst en winter zijn fysieke kracht steeds meer terugtrok. In dezelfde mate groeide dan echter zijn geestelijke kracht, en wel het sterkst in de periode van de kortste dagen en langste nachten van het jaar. Het is de kracht van de geestelijke zon, die in de periode van de heilige nachten uit de schijnbaar dode aarde het ontspruitende leven wakker roept, zodat het in de nieuwe lente voor onze zintuigen kan verschijnen.

Kerstmacht

Als een naklank van de oude inwijdingen, waarbij de leerlingen in hun van het lichaam bevrijde zielen de zonnegeest te middernacht mochten aanschouwen, werd en wordt jaarlijks in de heilige wijdingsnacht van 24 op 25 december aan de altaren de middernachtmis gecelebreerd, in de Christengemeenschap de Kerstmachtdienst genoemd. Deze dienst is in feite een samenvatting van de vroegere mysterie-riten die leidden tot het waarnemen van de geestelijke zon in de diepste uiterlijke duisternis én tot het vernemen van het Wereldwoord zoals het door heel de kosmos klinkt.

Het voorgaande verwoordt Rudolf Steiner in zijn eerste dichterlijke spreuk, die Marie von Sivers tijdens zijn voordracht van 17 december 1906 reciteerde (2)

Winterzonnewende

Leer de zon
te middernacht aanschouwen,
in dode grond
met stenen bouwen.

Laat de hoogten openbaren
het goddelijke Woord;
de diepte moet bewaren
het vredevolle oord.

Vind wat in verval,
in doodsnacht is verborgen:
een nieuw begin van het heelal,
de jeugdkracht van de morgen.

In het donker levend
schep een nieuwe zon.
Zie, in materie wevend,
geest-geluk als bron.

Begintijd kerstmachtdienst

Ter afsluiting nog een mededeling over de begintijd van de kerstmachtdienst. Rudolf Steiner heeft tegen de stichters van de Christengemeenschap gezegd, dat iedere mensenwijdingsdienst gecelebreerd moet worden bij stijgende zon om voor de kosmos een realiteit te zijn. Nu zijn we gewend om de middernachtdienst om 0.00 uur te beginnen, terwijl de zon in ons bewindsgebied pas om ca. 00.40 uur haar laagste stand aan de hemel bereikt, alvorens ze weer begint te stijgen. Dit betekent dat in de huidige praktijk het grootste deel van de dienst, tot een eind in het verwandelingsgedeelte, bij dalende zon wordt gecelebreerd. We hebben hier vorig jaar in de synode over gesproken, met als uitkomst dat het gemeenten vrij zou staan om de begintijd te verschuiven naar 0.30 uur, waardoor de dienst in elk geval vanaf het credo bij stijgende zon wordt voltrokken. In drie gemeenten is dat de afgelopen Kerst ook al gebeurd, waarop positief werd teruggekeken. We spraken begin dit jaar af dat het ook andere gemeenten vrij staat om tot dezelfde aanpassing te besluiten.

(1) *Ellen Huidekoper, Geborgen in ongeborgenheid - Op zoek naar vruchten van innerlijke crises* (Uitgeverij Aan de Tijd, herdruk 2024)

(2) O.a. in 'Tekens en symbolen van het kerstfeest', Zeist 1982; uit GA 96.

Op de groei

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding – van voor de geboorte tot na de puberteit – aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. Ditmaal vroeg de redactie aan de lezers om, in het kader van het thema van dit adventnummer, iets te schrijven over dat ene feest, dat je niet gauw zult vergeten, waarin dankzij de voorbereidingen en ondanks alle tegenslagen zo echt mooi de kern van het feest tot verschijning kwam.

Feest vieren

Net op tijd!

In de familie van mijn vaderszijde was het een traditie om met Sint Nicolaasfeest boerenkool met worst te eten. Opa schildte de aardappels die van zijn eigen tuin kwamen. Oma stond dan in de grote pan te roeren en het was geregeld op het

laatste moment kritiek. Ik rook dan iets branderigs in de keuken. Oma kon dan altijd op dezelfde toon zeggen: 'O, gelukkig net op tijd'. Als oma dat zei dan stelde mij dat gerust. Dat ging ook zo bij het steelpannetje met melk voor in de koffie. 'O kind, dat was net op tijd'. Toch rook het een beetje vreemd en stond daarna het pannetje altijd lang met soda te weken in de keuken. Oma maakte zich niet druk. Het hoorde er gewoon bij en uit de (heus) zeer grote pan met boerenkool moesten we daarom niet helemaal tot op de bodem scheppen en schrapen.

De Sinterklaas surprises vonden mijn neefjes en ik, toevallig en niet bedoeld, boven in een vaste kast, achter een blauw gordijn. Opa schrok, weet ik nog. We hadden het gordijn en de kast niet mogen openmaken. Want opa zette de surprises altijd in een grote mand voor de huisdeur, belde aan, klopte op de ramen en spoedde zich achterom om verbaasd te vragen: O, wie klopt daar kinderen? Als mijn grootvader net zo gereageerd had als mijn oma in de keuken, dan was er niets aan de hand geweest.

Ik geloofde in Sint Nicolaas. De meester van de vijfde klas had daarentegen verteld dat Sint Nicolaas niet bestond. Ik was ontstemd thuisgekomen en vertelde mijn ouders dat het niet juist was wat de meester had verteld. Oma had immers op een elpee allemaal Sint Nicolaas liedjes gezongen. Deze draaiden we ieder jaar, hoezo bestaat Sint Nicolaas niet?

Ellen Vroon, gemeente Amsterdam

Verjaardag vieren

Sinds een vriendin een duiding van mijn horoscoop gaf, is een verjaardag voor mij meer dan alleen een feest: het is een herinnering aan de geboorte impuls en een moment om stil te staan bij het feit dat we met een reden naar de aarde kwamen. Wat is er mooier dan een cadeautje te geven of te ontvangen dat past bij die impuls, of bij het onderweg zijn?

Toen er kinderen kwamen, zocht ik naar een passend beeld. Het werd een donkerblauwe hemel met gouden sterren boven de cadeautjes: als beeld voor wat je onderweg door de hemel geschonken krijgt. Ieder jaar komt er een ster bij, wordt de hemel lichter met zoveel sterren als het kind nu in jaren oud is. Als beeld voor de weg naar de aarde, dragen we 's morgens vroeg als het nog donker is, de verjaardagskaars langs de trap naar beneden. Wat was mijn zoon trots

toen hij zelf groot genoeg was om het kaarsje naar beneden te dragen!

De tweede was een zomerkind. In plaats van een kaars, dragen we dan een roos de trap af, als beeld voor de incarnerende ziel. Om de verjaardagskaars ligt een krans met zoveel roosjes als er levensjaren zijn.

N.N., gemeente Alkmaar

Wees maar niet bang

Een adventsviering op Christoforus, een woongemeenschap voor zeer ernstig meervoudig beperkte jonge mensen in Bosch en Duin. Het Kerstspel zal in de grote zaal worden opgevoerd door een gemengde groep van medewerkers en bewoners. Maria werd gespeeld door een bewoonster. Op het moment dat de engel bij Maria het kind geboren laat worden (de engel laat zijn ster naar Maria neerdalen), is het heel stil in de zaal. Iedereen voelt het heilige van dit moment. En dan staat een van de bewoners op en zegt luid: "Wees maar niet bang, Maria, wees maar niet bang, Maria". Het was een ontroerend moment, want zo in de roos! Ik zal dat niet gauw vergeten.

Liesbeth van Tricht, gemeente Zeist

Midden in de winternacht

Op de schemerige middagen voor kerst werden de ongepelde pinda's, noot voor noot met naald en draad tot een lange slinger geregen en in een grote mand gelegd. Bovenop de kastanjes en eikels, die mijn dochttertjes van vijf en twee verzameld hadden. Op de dag van kerstavond vertelde ik mijn meisjes dat ze niet in de huiskamer mochten komen, omdat de kerstengel voorbereidingen moest treffen voor de geboorte van het kindje. Die dag werd er rondom de huiskamer gespeeld, in de hal en in de keuken. Af en toe werd er met een ernstig gezicht een oor tegen de deur gelegd. Psssst. Hoorde ze daar iets? Toen het donker was stuurde ik mijn man en dochters met de volle mand het bos in. Het was tijd om de slingers en ballen op te hangen, de eikels en kastanjes uit te strooien: de kerstmaaltijd voor de dieren.

Voldaan keerden ze terug naar huis. Alle lampen waren uit en het huis was stil en donker. Maar als je goed luisterde hoorde je het zacht getingel van rinkelende belletjes. De deur van de woonkamer stond wagenwijd open. In het midden van de donkere kamer stond de kerstboom. De kaarsjes brandden op de geurige takken. Uit de kerststal, onderaan de stam van de boom, kwam zacht kaarslicht. Bij het schijnsel van het licht stonden Jozef en Maria om de kribbe heen gebogen. En ook de os en ezel en de schapen en alle andere houten Ostheimer dieren waren samen met de herders naar de stal gekomen. En ja, ook het playmobiel varkentje was erbij. Mijn man en dochttertjes slopen naderbij om het tafereel van dichtbij te bekijken.

Midden in de donkere winternacht had de kerstengel haar voorbereidend werk gedaan. De hemelpoort was opengestaan en het kerstkindje was geboren. We zongen *Midden in de winternacht* en het leek wel engelen-gezang. Kerstavond kon beginnen.

Ines Scheffer, gemeente Zutphen

Onder de zon - Jongeren

Kerstspelproject door jongeren vanaf veertien jaar in Amsterdam

door Yamaya Alderden (gemeente Amsterdam)

Dit jaar is het alweer het vierde jaar dat ik meedoe aan het Oberufer kerstspel in de Andrieskerk. De sfeer is altijd heel gezellig, fijn en open. We beginnen in de herfst op zondagavond vaak met wat drinken en een koekje, waarbij de spelers langzaam binnendruppelen en praten.

We hebben twee uur de tijd, waarin het programma elke keer een beetje verschilt. Vaak gaan we op voorstel van onze regisseur – vrijeschooljuf Marieke – touwtje springen en andere bewegingsspelletjes doen, zoals een vorm van stoelendans, om een beetje los te komen (wat nogal eens leidt tot mensen die van hun stoel vallen van het lachen). Daarna gaan we de liederen uit het kerstspel zingen, soms met instrumenten erbij, soms *a capella*. Hierna gaan we in groepjes uiteen zodat iedereen zijn eigen scène kan oefenen.

In de eerste paar repetities doen we vooral veel improvisaties om een beetje erin te komen en te leren welke rollen er allemaal zijn en hoe je die kan spelen. Dit leidt geregeld tot nieuwe originele ideeën om aan het kerstspel toe te voegen, waardoor

het nooit saai wordt. Er wordt altijd, hoe subtiel ook, weer iets nieuws bijverzonnen. Zo speelde mijn broer bijvoorbeeld vorig jaar de muzikale begeleiding op zijn accordeon als waard zijnde.

Naarmate de datum van de opvoering dichterbij komt beginnen we serieuzer te oefenen en de teksten echt te leren. De laatste paar repetities spelen we het hele spel achter elkaar door. Op de dag van de opvoering is het een chaotische, maar gezellige boel in de Andrieskerk waar mensen zich omkleden, worden geschminkt en voor de laatste keer oefenen met zingen. Tijdens de opvoering is te zien dat we er echt plezier in hebben, ook degenen die het nog wat spannend vonden om mee te doen.

Niet zomaar een toneelstukje

Ik vind het altijd jammer als het allemaal weer afgelopen is, omdat dat ook betekent dat ik weer een jaar moet wachten op de wekelijkse repetities, maar vaak eten we na afloop nog wel samen met alle mensen die hebben meegeholpen, als afscheid. Het kerstspel en alle repetities hebben mij veel gebracht. Naast verbondenheid met leuke mensen en veel vrolijkheid met z'n allen, ook zelfvertrouwen en durf om meer van mezelf te laten zien in het spel. Je wordt ook niet meteen in het diepe gegooid als je dat niet fijn vindt. Je krijgt de tijd om rustig te wennen aan het toneelspele. Je hoeft geen dingen te doen die je zelf niet wilt, maar krijgt wel de kans om jezelf uit te dagen.

Langzaam zie je dat mensen zich steeds meer bloot durven te geven en goede ingevingen krijgen tijdens improvisaties die vaak erg grappig zijn. De spelers worden ook echt een groep samen, door samen te repeteren, door de spelletjes voorafgaand, de gedeelde maaltijden en gesprekken die de eerste paar repetities in het programma zitten. Spelenderwijs komt het hele gebeuren tot stand. Het is vaak wel wat chaotisch met teksten en bladmuziek en wanneer we wat gaan doen, maar uiteindelijk pakt het eigenlijk altijd goed uit.

Als kind heb ik het kerstspel niet zo vaak gezien als andere kinderen. Omdat mijn vrijeschool een soort variatie op het spel speelde die voor kleine kinderen beter te begrijpen was, maar het moment dat Maria het kind kreeg zat er natuurlijk altijd in en dat vond ik zo magisch. Ik was er heilig van overtuigd dat er een kindje in de kribbe lag. En het fascineerde me om de liefde te zien die alle spelers voor het kleine kindje hadden. Nu ik ouder ben vind ik dat nog steeds een heel mooi moment en stiekem geloof ik ook nog steeds dat er een onzichtbaar kindje in die kribbe ligt.

Ook de herders vond (en vind) ik enorm leuk. Vooral als je dan zag dat onder de borstelige baard jouw juf of meester verstopt zat die daar een beetje dom stond te doen. Ik heb zelf nog nooit herder gespeeld, maar wie weet wat er dit jaar gaat gebeuren. Het is grappig dat ik als kind keek en helemaal in het verhaal zat en nu ik

er zelf in speel het nog steeds een beetje op dezelfde manier ervaar. Het voelt niet alsof het 'zomaar een toneelstukje' is dat we opvoeren, de sfeer eromheen is echt bijzonder. Ik vind het heel tof dat ik hieraan bij kan dragen, want dit toneelstuk én de repetities zijn echt wel speciaal en heel leuk. Ik hoop dat ik nog lang mee zal doen!

Kennismakingsinterview

'In beweging' schenkt aandacht aan de nieuw gewijde priesters in ons bewindsgebied. In de voorgaande afleveringen kregen vier van hen het woord. Deze keer vertelt Mathi van der Duijs.

Twee werelden verbinden

door Thom Kloes (gemeente Zeist) in gesprek met Mathi van der Duijs, geestelijke in de gemeente Den Haag

'Altijd al', stelt Mathi van der Duijs, 'was het me duidelijk dat mensen in twee werelden leven, een fysieke en een geestelijke wereld die net zo reëel is als de fysieke.' Mathi heeft in zijn vroegere werk veel mensen in geestelijke nood ontmoet. 'Maar het fysieke en het geestelijke bij elkaar brengen, lukt dan niet. Wat een priester doet is het geestelijke in de wereld zichtbaar maken, zei een docent me eens. Dat is precies waar ik altijd zo naar verlangd heb, twee werelden verbinden, vanuit één geheel werken.'

Kun iets vertellen over je jeugd en de achtergrond waarin je opgroeide?

'Ik ben opgegroeid in Zutphen. Zowel mijn vader als mijn moeder hadden een langdurige verbinding met de Christengemeenschap. Mijn vader woonde aanvankelijk in 't Gooi en kwam uit een van de eerste gezinnen in Nederland die verbonden waren met de Christengemeenschap. Hij sprak over oude priesters in de Christengemeenschap als waren zij huisvrienden. Hij ontmoette mijn moeder toen hij de nieuwe kerk van de Christengemeenschap in Düsseldorf ging bewonderen. Zij was daar koster.

Zo ben ik met de Christengemeenschap opgegroeid. Wat mij erg is bijgebleven over mijn jeugd, is de pioniersfase in Zutphen. Op zaterdagmiddagen reed ik mee met mijn vader door Zutphen. Dan haalden we op het ene adres een vloerkleed uit de woning, bij anderen haalden we het opstapje van het altaar, enzovoort. Vervolgens werd dat alles op steeds wisselende locaties in en rond Zutphen opgebouwd voor de dienst. De pioniersgeest, het laten ontstaan van iets, verbond de mensen.'

De Christengemeenschap is een beweging tot religieuze vernieuwing. Zei dat jou iets in die tijd?

'Hmm, een spannende vraag.... Op mijn zevende jaar was ik voor het eerst bij een kinderdienst. Daarna wilde ik graag priester worden. Tien jaar later, toen ik zeventien was, voelde ik wel een sterke verbondenheid met de cultus, maar totaal niet met de Christengemeenschap als kerk. Ik heb toen wel eens gezegd: die religieuze vernieuwing zie ik wel in de cultus, maar in de gemeentes kan ik dat echt niet herkennen. Het is trouwens bijzonder in de ontwikkeling van een gemeente: de pioniersactiviteiten bij het stichten werken verbindend in de gemeente, maar de kerk is nog niet klaar of ze gaan kibbelen over het altaarschilderij of iets dergelijks. Dus toen ik zeventien, achttien was voelde ik me niet geschikt voor het priesterschap, het was voor mij te ver buiten de echte wereld.'

Wat bracht jou dat?

'Ik wilde graag iets doen wat ik echt zinvol vond, zoals ontwikkelingswerk in Afrika. Maar ja, dacht ik tijdens mijn studie maatschappelijk werk, misschien moet ik eerst iets kunnen. Ik ben toen terecht gekomen bij wat toen nog Arta verslavingszorg

heette. Uiteindelijk hebben we, toen ik mijn vrouw leerde kennen, in Amersfoort in een oud klooster een begeleide woonvorm voor nazorg en maatschappelijk herstel opgezet voor veertien ex-verslaafden. Zij konden – in hun worsteling om weer opgenomen te worden in de samenleving – dag en nacht bij ons terecht.

We kregen twee kinderen en dan wordt de wereld anders. We woonden in een volksbuurt in Amersfoort en gingen veel naar Scandinavië op vakantie. Als ik dan terugkwam dacht ik: veel te druk, wat doe ik hier? We zijn toen naar Zwitserland gegaan, ik kon daar werken als zorgcoördinator in het astmacentrum in Davos. Het plan was daar een paar jaar te blijven, maar het zijn er zeventien geworden en officieel woon ik daar nog. De natuur is er prachtig, maar cultureel is het heel kaal. Toen kwam de behoefte om ook voor de kinderen de Christengemeenschap weer op te zoeken. De gemeente in Graubünden bestaat al vijftig jaar, maar is altijd in de pioniersfase gebleven. Ik ontmoette daar dezelfde sfeer als in mijn jeugd. Als we naar de kinderdienst gingen was dat een dagje uit, want je moest twee uur door de bergen rijden om daar te komen.'

Toen kwam de vraag

'Ik heb tien jaar in het Astmacentrum gewerkt, uiteindelijk in het management daarvan. Zo rond mijn veertigste kwam het moment dat ik dacht: waar is nu eigenlijk het ideaal gebleven dat ik had? Is het echt zinnig wat ik nu doe? Ik kon in Graubünden een asielzoekerscentrum opzetten. Dat kwam dicht bij mijn ideaal. Er kwamen uiteindelijk tachtig minderjarigen in terecht, maar toch, ook daar miste ik iets.

Toen kwam de vraag. Iemand uit de gemeente vroeg: zou het iets voor jou zijn om naar het priesterseminarie te gaan? Zo gaat het vaker, iemand van buiten haalt iets in je naar boven dat al lang in je leeft, maar diep weggestopt is. Dan kan je er niet meer om heen, zeker niet als je rond de veertig bent. Ik kreeg de leiding van het centrum en ben tegelijkertijd begonnen met de deeltijd opleiding in Hamburg, louter met de bedoeling om die weg te onderzoeken. Maar het was een soort thuiskomen. Ik heb echt genoten van de studie en het daar zijn, tot en met de wijding.'

Wat ervaar je als wezenlijk in het priesterschap?

'Werkend als hulpverlener kun je naast iemand staan. Als priester komt daarbij dat je met de sacramenten de werkingen 'tussen jou en mij' overstijgt. In het biechtsacrament bijvoorbeeld kan het ervaren van Christus een nieuwe levensimpuls geven. Door de aanwezigheid van de Christus in de sacramenten, kun je – vanuit een heel andere kant – iets concreets doen in deze wereld. Bij veel mensen leeft de vraag "hoe kan ik de verbinding met de geestelijke wereld, die ik geheel kwijt ben, weer terugvinden?" Door de werking van de sacramenten. Dat kan ik waarnemen.'

Boeken

Een ansichtkaart uit een ver land

Loop maar ver en lang – Op zoek naar houten kerkjes in het noorden van Rusland – Diepte en schoonheid van een onbekend land

Lyanne Korf

**Uitgave: Het Getij, 77 pagina's, €19,50,
zie lyannekorf.nl**

door Liġa Skujiņa (geestelijke in de gemeente Den Haag)

Afgelopen zomer las ik dat er een ansichtkaart na 120 jaren in goede staat was bezorgd. Als een ansichtkaart die lang onderweg is geweest, zo voelt het in een fijn formaat uitgegeven boek van Lyanne Korf in mijn handen. Samen met haar vriendin Ljoeba maakt Lyanne in 1996 en 1998 bijzondere reizen naar het noorden van Rusland met als doel 'houten kerkjes opzoeken om ze voor de vergetelheid te behoeden'. De inval van Rusland in Oekraïne en de nog steeds voortdurende vernietigende oorlog daar, gaf de auteur een aanleiding om haar verhalen van meer dan twintig jaar geleden uit te geven en zo 'een deur te openen naar dat andere Rusland'. Naar het land dat zij als jongvolwassene als een groot wonder heeft ontdekt en liefheeft. De avontuurlijke reis begint in Sint-Petersburg aan de Oostzee en leidt helemaal naar het noorden, naar Archangelsk aan de Witte Zee. De twee jonge vrouwen reizen in te hete treinen, met bussen die van de weg afglijden, kapot gaan en toch wonder boven wonder verder rijden, ze steken de brede rivieren Onega en Noordelijke Dvina met gevaarlijke bootjes over. Daar, waar de weg ophoudt lopen ze. Hoe ver? Loop maar ver en lang tot je een klokkentoren, een kerkje in dit machtige landschap vindt. Met liefdevolle, poëtische woorden omschrijft de auteur het landschap en de kerken. De kerken staan in het weidse landschap, 'de eeuwen trotserend maar berustend in hun vergankelijke lot'. Ze lijken meer met de natuurelementen verbonden dan met de mens. In de grootsheid van de natuurkrachten ervaren de reizigers zowel een ongekende vrijheid, als hun eigen onmacht om dit heel andere soort leven bewust te omvatten en te doordringen.

Als reiziger hoor je nergens echt bij. Je bent een gast die dankbaar ontvangt en nieuwsgierig probeert tot de kern te komen. Als bij de Russische pop matroesjka: een

houten pop die je open kunt maken en daar vind je nog een poppetje, en nog een, ...
totdat je alle omhulsels afgelegd hebt en het kleinste poppetje vindt dat heel is. Is dat
het beeld van een mens die zijn onvermogen aflegt en zijn ware mens-zijn vindt?
Welk gereedschap zal deze mens in zijn handen nemen? Gereedschap om te vernie-
tigen of gereedschap om dat mooie wijde land op te bouwen? Lyanne Korf
heeft een mooi boek over Rusland geschreven. Als een ansichtkaart uit een ver land.

